

FAKTORI KOJI UTIČU NA IZBOR I STAVOVE DECE PREMA KNJIZI

U okviru akcije »Mesec knjige« 1967. godine Kulturno-prosvetna zajednica Srbije u saradnji sa redakcijom »Dečijih novina« iz Gornjeg Milanovca izvršila je anketu među učenicima osmogodišnjih škola. Cilj ankete je bio da se sazna odnos dece prema knjizi. Upitnik je bio štampan u »Dečijim novinama« iz Gornjeg Milanovca i u sarajevskim »Malim novinama«. Stiglo je 4.040 odgovora, ali je bilo dece koja su slala po više ispunjenih upitnika, tako je bilo i po pet listova pod istim imenom i sa potpuno istovetnim odgovorima. U tim slučajevima uziman je samo po jedan odgovor u obzir te je zato u obradu ušlo svega 3.600 upitnika. U upitniku je bilo postavljeno 7 pitanja o osnovnim obeležjima i 9 pitanja o knjigama.*)

Iako su upitnici bili štampani samo u Dečjim novinama Srbije i Bosne i Hercegovine, zbog rasprostranjenosti ovih novina bilo je odgovora i iz ostalih republika. Kako broj tih odgovora nije bio veliki nije ni vršena analiza prema republikama.

Kako nabavljaš knjige?

U najvećem broju slučajeva deca pozajmljuju knjige iz biblioteka (26%), a najređe ih kupuju sami (12%), što je sasvim normalno jer su u pitanju deca do 14 godina koja nemaju velikih sredstava za ličnu upotrebu. I ovih 12% predstavlja veliki procenat kad se ima u vidu da postoje i druge za decu privlačne stvari na koje

*) Postavljena su sledeća pitanja: Prezime i ime, razred i škola, mesto zanimanja majke i oca, zaposlenost roditelja (rade — zaposleni su: oboje, samo otac, samo majka), broj sestara i braće, koje si dete po redu, kako nabavljaš knjige, koliko imaš svojih knjiga, gde čuvaš knjige, kako saznaješ za nove knjige, koja su ti tri pisca postala do sada najomiljenija, koje su ti se knjige do sada najviše svidete, s kim najčešće i najradije razgovaraš o pročitanim knjigama, gde čuvaš knjige i kada čitaš knjige?

se može potrošiti novac (igračke, bioskop, slatkiši itd.). Veoma često deci knjige kupuju roditelji (27%), 18% pozajmljuje knjige od drugova, a 14% dobija knjige na poklon.

Tabela 1.

Način nabavljanja knjiga prema naselju u procentima

Kako nabavlja knjige	zbir	selo	grad
Pozajmljujem iz biblioteke	30	28	31
Kupuju mi roditelji	29	28	30
Kupujem sam kad imam novaca	12	15	9
Dobijam knjige na poklon	14	14	16
Pozajmljujem od drugova	15	16	14
U k u p n o	100	100	100

U naselju se slika menja. U gradu prvo mesto zadržavaju biblioteke (31%), drugo roditelji (29%), dok na trećem mestu deca knjige dobijaju na poklon (17%), a najređe (7%) ih kupuju sami. U selu prvo mesto dele biblioteke i roditelji sa 27%, dok se na drugom mestu nalazi odgovor: »Kupujem sam kad imam novaca« (17%), a na poslednjem knjiga kao poklon.

Upadljivo je da gradska deca za 10% ređe kupuju sama knjige nego seoska deca. Verujem da ovo nije posledica nižih materijalnih mogućnosti gradske dece, jer se teško može pretpostaviti da seoska deca imaju više novca za ličnu upotrebu, nego je uzrok ovome u prvom redu udaljenost knjižara koje se najčešće nalaze u centru grada kuda deca ovog uzrasta retko idu sama, a pored toga deca u gradu češće dobijaju knjige na poklon ili im kupuju roditelji, te imaju manju potrebu da svoj lični budžet troše na knjige.

Socijalno poreklo se pokazalo kao dosta značajan faktor kada je reč o nabavljanju knjiga. Moram naglasiti da se iz podataka nije mogla uočiti školska sprema roditelja, koja je kao faktor pri nabavljanju knjiga daleko važnija od zanimanja. Tako su u kategoriju službenika ušli i oni sa osnovnom školom i doktori nauka, a u kategoriju radnika oni bez škole kao i oni sa višom stručnom spremom.

Podaci su pokazali da službenička deca najčešće odgovaraju »knjige mi kupuju roditelji« (34%), zatim sledi pozajmljivanje knjiga iz biblioteka (31%), a u najmanjem broju slučajeva deca knjige kupuju sama (9%).

Tabela 2.
Način nabavljanja knjiga i socijalno poreklo u procentima

Kako sve nabavljaš knjige	Poljoprivrednici	Radnici	Službenici	Zanatlije	Penzioneri	X	Zbir
Pozajmljujem iz biblioteke	29	25	31	43	35	26	30
Kupuju mi roditelji	24	25	34	14	15	33	29
Kupujem sam kad imam novca	15	16	9	14	14	13	12
Dobijam knjige na poklon	17	14	16	8	21	14	14
Pozajmljujem od drugova	15	20	10	21	15	14	15
U k u p n o	100	100	100	100	100	100	100

Deca poljoprivrednika najčešće knjige pozajmljuju iz biblioteka (29%), u 24% slučajeva knjige im kupuju roditelji, a sami ih kupuju u 15% slučajeva. Deca čiji su roditelji zanatlije retko dobijaju knjige od roditelja (14%), a u izrazito najvećem broju (43%) knjige pozajmljuju iz biblioteka. Penzioneri takođe retko kupuju knjige deci (14%), što je i razumljivo s obzirom na njihove prihode kao i na to da penzionerima koji imaju decu u osmogodišnjoj školi to nisu obično prva i jedina deca. Deca zanatlija i radnika vrlo često pozajmljuju knjige od drugova (21%) i (20%), dok deca službenika čine to dosta retko (10%). Posmatrano prema uzrastu vidi se da deca starijih razreda više koriste biblioteke (33%) od dece iz nižih razreda (22%), kojima najčešće knjige kupuju roditelji (40%). Interesantno je da deca do četvrtog razreda, znači deca mlađa od deset godina, navode vrlo često da knjige kupuju sami kad imaju novca (15%). Ovde treba naglasiti da su deca često podvlačila više odgovora i da je odgovaranje često bilo rezultat želja a ne stvarnog stanja. Tako jedno dete odgovara: »Kupuju mi roditelji, dobijem na poklon i kupujem sam kad imam novca«, a na pitanje koliko imaš svojih knjiga odgovara: »Dve«.

Koliko imaš svojih knjiga?

Na ovo pitanje deca su često odgovarala neodređeno: »Celokupnu lektiru od prvog do osmog razreda, komplet za šesti razred, jednu policu itd.«. Neki su davali i neverovatne odgovore. Tako jedno dete iz osmog razreda u Užičkoj Požezi iz porodice sa troje dece kome su i otac i majka zaposleni kao profesori, izjavljuje da ima preko 1.000 knjiga, drugo iz porodice nastavnika sa šestoro dece, u gradu, koje pohađa sedmi razred kaže da ima 550 svojih knjiga, ili dete (VIII

razreda) službenika sa sela koji ima četvero dece i sâm radi kaže da ima 510 knjiga. Ovakvih odgovora je bilo dosta i u njih se s pravom može sumnjati. Možda su deca dala broj svih knjiga koje postoje u kući ili su, ne brojeći knjige, sama procenila koliko ih ima. Pored ovakvih izuzetaka kojih je bilo oko pedesetak, ostali su davali odgovore u koje se može verovati. Najveći broj dece (23%) izjavio je da ima od 21—40 knjiga. Sledi grupa dece koja poseduju od 11—20 knjiga (21% odgovora). Na trećem mestu nalaze se deca koja imaju od 41—80 knjiga (21%), na četvrtom više od 80 (18%), a na poslednjem oni koji imaju manje od 10 knjiga (17%).

Broj posedovanih knjiga prema naselju, u procentima

Najveći broj dece u gradu (28%) ima od 41 do 80 knjiga, a samo 10% ima manje od deset knjiga. U selu najčešća su deca sa 11—21 knjigom (27%), a najređa (10%) sa više od 81 knjige.

Tabela 3 (u %)

Koliko imaš svojih knjiga	zbir	selo	grad
do 10	17	22	10
11 — 20	21	27	14
21 — 40	23	24	21
41 — 80	21	17	28
81 i više	18	10	27
U k u p n o:	100	100	100

Broj knjiga koji poseduju učenici obrađen je i prikazan u nejednakim intervalima (1—10, 11—20, 21—40 itd.).

U proseku najveći broj dece ima od 11 do 21 knjige (21%), zatim do deset knjiga, a sa povećanjem broja knjiga smanjuje se broj dece (21—30, 14%; 31—40 knjiga, 9%; 41—50 knjiga, 7%).

Socijalno poreklo se i ovde pokazalo kao značajan faktor.

Tabela 4

Broj posedovanih knjiga i socijalno poreklo, u procentima

Broj knjiga	Poljoprivrednici	Radnici	Službenici	Zanatlije	Penzioneri	X	Zbir
do 10	21	20	11	10	19	25	17
11 — 20	21	23	13	21	45	13	21
21 — 40	27	29	15	32	10		23
41 — 80	19	15	28	19	18	50	21
81 i više	12	13	33	18	9	12	18
U k u p n o:	100	100	100	100	100	100	100

Broj službeničke dece raste sa porastom broja knjiga od 17% za manje od deset knjiga, do 33% za 80 i više knjiga. Kod poljoprivrednika, zanatlija i radnika najbrojnija su deca sa 21 do 40 knjiga, a kod penzionera sa 10 do 21 knjigom. Zaposlenost roditelja je takođe veoma značajan činilac. Deca čija oba roditelja rade su u najpovoljnijem položaju. Ona u 54% slučajeva imaju više od 81 knjige, a samo u 70% slučajeva manje od deset knjiga. Dece kojoj radi samo majka bilo je veoma malo i svi su izjavljivali da imaju: od deset do 21 knjige (67%) i do deset knjiga (33%).

Deca kojoj radi samo otac najčešće imaju od 21—40 knjiga, a najređe 80 i više knjiga.

Penzioneri i poljoprivrednici uzeti su u obzir kao posebne grupe, jer nisu stalno zaposleni i jer je kod poljoprivrednika teško reći da li radi jedan ili oboje. Deca su obično izjavljivala: nijedan. Podaci su pokazali da broj dece u porodici stoji u obrnutom odnosu sa brojem knjiga. Sto dete ima više braće i sestara ima manje knjiga. Deca koja nemaju braće i sestara imaju najviše knjiga; 33% njih ima 81 i više knjiga. Sa opadanjem broja knjiga raste i broj dece, tako deca koja imaju više od četvoro braće ili sestara imaju najmanje knjiga. Njih 33% ima manje od 20 knjiga, a samo 11% ima više od 81 knjigu.

Sa uzrastom se povećava i broj posedovanih knjiga. Deca iz viših razreda u najvećem broju slučajeva (31%) imaju između 41 i 80 knjiga, a deca do četvrtih razreda najčešće izjavljuju (36%) da imaju od 11. do 20 knjiga.

Rezultati dobijeni iz ova dva pitanja pokazuju da su materijalne mogućnosti važan činilac pri nabavci knjiga. Tamo gde rade dvoje — znači gde su veći prihodi — ima i više knjiga; isto tako tamo gde ima više dece — gde su veći rashodi — ima manje knjiga. Deca službenika za koje se pretpostavlja da imaju veće prihode, imaju veći broj knjiga, dok deca penzionera, koji su materijalno u najlošijem položaju, imaju najmanji broj knjiga. Njih 54% imaju manje od 20 knjiga dok samo 24% službeničke dece spada u tu grupu. Međutim, ovo nije jedini a, možda, čak ni najznačajniji faktor. Društvena sredina se pokazala vrlo uticajnom. Razlika selo-grad je upadljiva i ona ne proizilazi samo iz materijalnih razlika nego i iz društvenih, psiholoških i kulturnih. U gradu se knjiga nameće daleko više nego u selu, preko biblioteka, knjižara, filmova. U gradu postoji drugi vrednosni sistem nego u selu, druga psihologija. Prema knjizi se ne oseća samo poštovanje, ona postaje potreba. Roditelji u gradu više uviđaju vrednost znanja nego na selu. Oni, najčešće, deci nemaju šta da ostave i izlaz vide u diplomu. Za njih diploma nije samo želja nego i rešenje.

Do sličnih rezultata došla je i Suzan Ferž, mađarski sociolog, kada je ustanovila, na osnovu statističkih podataka, da visina prihoda ima slabiji uticaj od pripadnosti grupama.*)

Kako saznaješ za nove knjige?

Za nove knjige deca najčešće saznaju preko nastavnika, 42%. Biblioteke i bibliotekari imaju daleko manji uticaj (22%).

Tabela 5.

Saznavanje za nove knjige prema naselju, u procentima

Kako saznaješ za nove knjige?	zbir	selo	grad
Tražim od bibliotekara da mi preporuči	22	20	25
Kaže mi nastavnik	42	50	38
Kažu mi roditelji	15	14	17
Čujem od sestre, brata	19	14	19
Ostalo	2	2	1
U k u p n o:	100	100	100

U 19% slučajeva deca za nove knjige saznaju od sestara i braće, a u 15% od roditelja. Slika u selu i gradu se u izvesnoj meri menja. Tako se procenat dece u selu, koja saznaju za nove knjige od nastavnika, penje na 50%, a u gradu opada na 38%, dok je sa bibliotekama obrnuto. Uticaj biblioteka u gradu je nešto veći (za 5%) nego u selu. Objašnjenje ovih podataka treba tražiti u objektivnim faktorima — broju i karakteru biblioteka — kojima se deca služe. U selu su deca uglavnom upućena na školske biblioteke u kojima, kao bibliotekari, rade nastavnici te zato deca verovatno i naglašavaju da im nove knjige obično preporučuju nastavnici. U gradu deca, pored školskih, često koriste i gradske biblioteke, kao i znanje roditelja.

Samo 2% dece saznaje za nove knjige preko novina, televizije ili knjižarskih izloga.

Ovde je potrebno naglasiti da je pitanje bilo zatvorenog tipa, odnosno da su deci dati mogući odgovori i da je, tom prilikom, propušten odgovor da deca za knjige saznaju od drugova. U prvom pitanju smo videli da 15% dece knjige nabavlja baš od drugova, a kako ćemo kasnije videti, u najvećem broju slučajeva deca o pročitanim knjigama razgovaraju sa drugovima, pa se zato sa pravom može pretpostaviti da deca često saznaju za nove knjige jedan od drugoga.

*) La démocratisation de la culture et de l'enseignement en Hongrie — 1967.

Iako je deci data mogućnost da navedu neki odgovor više od predviđenih, normalno je što je mali broj dece (2%) to i učinio, jer obično kada se daju mogući odgovori, njima se iscrpljuju najvažniji i najčešće očekivani odgovori, što u ovom slučaju nije učinjeno.

Tabela broj 6 pokazuje uticaj socijalnog porekla na saznavanje za nove knjige. Primećuje se da službenička deca u najvećem broju saznaju za nove knjige od roditelja (28%), prema 16% radničke dece ili 13% poljoprivredničke. Nasuprot ovome deca službenika se najređe obraćaju bibliotekama i bibliotekarima da im preporuče knjige, 19% prema 25% dece radnika i poljoprivrednika.

Nastavnik, odnosno škola, je u svim grupama na prvom mestu, što ukazuje na veliki uticaj a samim tim i na odgovornost škole za formiranje ličnosti. Zbog ovog nimalo nije čudno što deca uglavnom čitaju knjige iz školskog programa i što su im odgovori stereotipni. Decu bi više trebalo upućivati na biblioteke, dati im veći izbor pisaca i knjiga, potencirati slobodniji izbor i kritički odnos prema knjizi, ne ograničavati ih preporukama da čitaju »savršene« knjige i ne stvarati od dece »stereotipne učenike«. Rezultat ovakvog načina vaspitanja je da se iz jednog mesta, jedne škole i istog razreda javlja oko 90% odgovora o knjigama Čopića, Kočića, Cankara.

Tabela 6.

Saznavanje za nove knjige prema socijalnom poreklu, u procentima

Kako saznaješ za nove knjige?	Poljoprivrednici	Radnici	Službenici	Zanatlije	Penzioneri	X	Zbir
Tražim od bibliotekara da mi preporuči	25	25	19	22	30	30	22
Kažu mi nastavnici	43	40	37	50	35	30	42
Kažu mi roditelji	13	16	28	6	10	30	15
Čujem od sestre, brata	19	18	15	22	25	10	19
Ostalo		1	1				2
U k u p n o:	100	100	100	100	100	100	100

S kim najčešće razgovaraš o pročitanim knjigama?

Podaci pokazuju da u najvećem broju slučajeva (42%), o pročitanoj knjizi deca razgovaraju sa drugovima. Na drugom mestu su nastavnici (24%), na trećem braća i sestre (18%), a na poslednjem roditelji (15%). Interesantno je da, u

slučaju kad samo majka radi, a to se dešava obično tamo gde nema oca, i u slučaju da oba roditelja rade, deca češće nego u ostalim slučajevima o knjizi razgovaraju sa roditeljima. Znači onda kada su roditelji najmanje sa decom, najviše sa njima i pričaju, verovatno baš zato što imaju malo vremena za svoju decu, pokušavajući da to vreme u pravom smislu provedu sa njima. Suprotno, penzioneri, koji su po ceo dan sa decom, najmanje sa njima razgovaraju o knjizi (2^oo).

Koja su ti tri pisca postala do sada najomiljenija

Iako se od dece tražilo da navedu tri pisca, ona su dosta često navodili dva ili čak jednog. Ukupno se javilo 126 pisaca na 10.200 odgovora, što bi u proseku značilo da se svaki pisac javio 80 puta. Tabela daje 13 najčešće pominjanih pisaca.

Tabela 8.
Najčešće pominjani pisci prema naselju, u procentima

P i s c i	ukupno	selo	grad
1. Ćopić	20	25	27
2. Andrić	5,5	7,2	3,5
3. Ćosić	4,9	7,3	2,0
4. J. J. Zmaj	4,5	4,9	3,9
5. Lovrak	3,5	2,3	4,6
6. Maksimović	3,5	2,4	4,5
7. Bevk	3,1	2,2	3,7
8. Alečković	2,9	2,7	2,9
9. Maj	2,8	1,4	4,2
10. Cankar	2,6	3,7	1,2
11. Nušić	2,6	2,7	2,4
12. Veselinović	2,5	3,7	1,1
13. Vern	2,4	2,1	2,9
U k u p n o :	66,7%	67,6%	63,9%

Podaci pokazuju da su daleko ispred svih pisaca Branko Ćopić, Andrić i Ćosić. Položaj ova tri pisca je sasvim razumljiv, kad se ima u vidu da su to naši najpoznatiji ratni i posleratni pisci. Ćopić je poznat i po svojim delima za decu, Andrić — Nobelovom nagradom, a o Ćosiću se dosta piše i on je poznat po delima iz rata; pored toga ova tri pisca se nalaze i u školskom programu.

Prvih 13 pisaca čine 10% od ukupnog broja navedenih pisaca i zauzimaju 66,7% svih odgovora, što znači da 10% ukupnog broja pisaca zauzima dve trećine odgovora, a na 90% svih ostalih ostaje samo 1/3 odgovora. U selu na prvih 13 pisaca otpada 67,6%, a u gradu 63,9%. Redosled pisaca, osim Čopića, koji je svuda prvi, je različit u gradu i u selu. U gradu drugo mesto zauzima Lovrak (4,5%), treće Desanka Maksimović (4,5%), a četvrto Karl Maj (4,2%). Poslednja tri mesta pripadaju Veselinoviću (1,1%), Cankaru (1,2%) i Čosiću (2,0%). U selu bi na drugo mesto došao Čosić (7,3%), zatim Andrić (7,2%) i J. J. Zmaj (4,9%). Na poslednjem su mestu K. Maj (1,4%), Z. Vern (2,1%) i Bevk (2,2%).

Uzrast, odnosno razred koji dete pohađa, izaziva znatne promene. Jedino Čopić i dalje ostaje svuda na prvom mestu. Kod dece do četvrtih razreda 44% odgovora se odnosi na Čopića. Ovo nije apsurdno kada se ima u vidu da su ti učenici dosta malo upoznati sa piscima, i veliki broj dece navodio je samo po jednog ili dva pisca, a relativno mali broj tri, tako da u proseku izlazi da je oko 85% dece do četvrtih razreda navelo Čopića kao omiljenog pisca. Na drugo mesto kod dece do četvrtog razreda nalazi se Mira Alečković (9,0%), kod dece u petim razredima Franc Bevk (7,2%), u šestim J. J. Zmaj (5,0%), sedmim Čosić (9,2%), i kod dece u osmim razredima Ivo Andrić (10,9%).

Treće mesto zauzima Desanka Maksimović kod petih, Mira Alečković kod šestih, Lovrak kod sedmih i Čosić kod osmih razreda. Interesantan je položaj Čosića. On se nalazi kod sedmih razreda na drugom mestu, kod osmih na trećem, šestih na petom da bi kod petih i četvrtih pao na poslednje (13) mesto. Zanimljivo je da se među prvih osam pisaca nalaze i tri pešnika.

Tabela broj 9 pokazuje odnos domaćih i stranih pisaca prema naselju.

Tabela 9.

Odnos domaćih i stranih pisaca prema naselju, u procentima

Pisci	ukupno	selo	grad
Domaći	80	85	74
Strani	20	15	26
U k u p n o:	100	100	100

Od 120 navedenih pisaca, 50 su strani, što u procentima iznosi 40%. Međutim u odnosu domaćih i stranih pisaca domaći imaju prioritet. Tako u ukupnom broju odgovora (10.200) 80% otpada na domaće pisce, a samo 20% na strane. Ovaj odnos (80 : 20) je potpuno u skladu sa školskim

programom, gde taj odnos iznosi 77% domaćih prema 23% stranih. Ovo još jednom potvrđuje uticaj škole i nastavnika na izbor pisaca. (Ranije smo videli da 42% dece za knjige saznaje preko nastavnika).

Deca u gradu češće navode, kao omiljene, strane pisce (26%) nego što je to slučaj kod dece na selu (15%).

Službenička deca se najčešće izjašnjavaju za strane pisce (28%), dok ti pisci imaju najmanje »uspeha« kod dece zanatlija (10%). Starija deca, iz viših razreda, češće čitaju stranu literaturu nego deca nižih razreda, ali se sve to kreće u programskom odnosu (77% domaćih prema 23% stranih). Mada je programom osmih razreda obuhvaćeno najmanje stranih pisaca, učenici osmih razreda ih najčešće navode kao omiljene (24%), dok peti razredi suprotno ovome, najčešće kao omiljene navode strane pisce (10%), iako je programom za pete razrede procentualno najviše stranih pisaca (37%).

Tabela 10.

Zastupljenost pisaca u školskom programu i van školskog programa prema naselju, u procentima

Pisci	ukupno	selo	grad
U programu	84	86	81
Van programa	16	14	19
Z b i r:	100	100	100

Omiljeni pisci su uglavnom pisci iz školskog programa. U opštem proseku 84% čine pisci koji su u školskom programu, a 16% pisci koji nisu u programu. Deca u gradu u nešto većem broju (za 5%) biraju pisce koji se ne nalaze u školskom programu, nego što je to slučaj sa decom iz sela.

Socijalno poreklo i ovde kao i u ranijim tabelama, pokazuje iste pravilnosti. Omiljeni pisci koji nisu u programu najčešće se javljaju kod službeničke dece (23%). Ovo je sasvim normalno jer, kako smo ranije videli, toj deci roditelji najčešće kupuju knjige (34%), najčešće ih upoznaju sa novim knjigama a to sve rade nezavisno od školskog programa, jer ga u najvećem broju slučajeva ne znaju. A istovremeno raniji podaci pokazuju da je uticaj nastavnika preko kojih deluje i školski program, kod ove grupe dece najslabiji, kada je u pitanju informisanje o novim knjigama.

Kada su u pitanju pisci van školskog programa (8%), i ovde su na poslednjem mestu deca zanatlija, a to je ujedno i grupa dece na koju nastavnici imaju najveći uticaj (50% saznaje za nove knjige preko nastavnika).

Učenici starijih razreda, češće nego ostali, biraju za omiljene pisce koji nisu u školskom programu. Ovo je potpuno razumljivo kada se ima u vidu da sa uzrastom raste i samostalnost. Istovremeno podaci pokazuju da deca iz starijih razreda najčešće pozajmljuju knjige iz biblioteke te su im, stoga, i mogućnosti za izbor veće.

Koje su ti se tri knjige do sada najviše svidеле?

Navedeno je oko 300 knjiga i 10.100 odgovora što znači da se svaka knjiga javila prosečno 33 puta. Sledeći spisak pokazuje 30 knjiga koje su najčešće navođene:

1. Daleko je sunce — Čosić	9,5%
2. Orlovi rano lete — Čopić	7,6%
3. Na Drini ćuprija — Andrić	5,3%
4. Priče partizanke — Čopić	3,1%
5. Hajduk Stanko — Veselinović	3,1%
6. Drugovi — Seliškar	2,3%
7. Mati — Gorki	2,1%
8. Magareće godine — Čopić	2,1%
9. Nikoletina Bursać — Čopić	2,0%
10. Robinzon Kruso — Defo	1,8%
11. Hajdi — Špiri	1,6%
12. Andersenove bajke	1,6%
13. Gavroš — Igo	1,3%
14. Vlak u snijegu — Lovrak	1,3%
15. Družina Pere Kvržice — Lovrak	1,3%
16. Družina sinjeg galeba — Lovrak	1,3%
17. Kroz pustinju i prašumu — Sjenkjevič	1,0%
18. Knjiga o Titu — Bevk	1,0%
19. Vinetu — Maj	1,0%
20. Crna braća — Bevk	1,0%
21. Zlatni ključić — Tolstoj	0,8%
22. Beli luk — Carić	0,8%
23. 20.000 milja pod morem — Vern	0,8%
24. Tom Sojer — Tven	0,8%
25. Čarobno samarče — Nikoleski	0,5%
26. Pinokio — Kolodi	0,5%
27. Đurđevak — Voranc	0,5%
28. Ne okreći se, sine — Diklić	0,5%
29. Hajduci — Nušić	0,5%
30. Oliver Twist — Dikens	0,5%
57,8%	

Navedenih 30 knjiga (10% od ukupnog broja knjiga) čine više od polovine (57,8%) svih odgovora, dok je na prvih 10% pisaca otpalo nešto više (66%). Od ovih 30 knjiga, 19 su knjige domaćih pisaca, a 11 stranih; 22 su obuhvaćene školskim programima, a svega 8 su van školskog programa.

U prvih 10% knjiga (30) nalaze se 4 knjige Branka Ćopića koje zajedno odnose 15% ukupnih odgovora, 2 knjige Franca Bevka, 2 Toneta Seliškara i dve Mate Lovraka.

Na prvom mestu nalazi se knjiga »Daleko je sunce« Dobrice Ćosića. Interesantno je napomenuti da je Kulturno-prosvetna zajednica vršila 1962. godine anketu o čitanosti knjiga među mladim radnicima i službenicima i da je i tada Ćosićeva knjiga »Daleko je sunce« bila na prvom mestu (sa 4,2%).*)

Zanimljivo je da se Ćosić nalazi tek na trećem mestu kao omiljeni pisac sa samo 9,4%. Kod Branka Ćopića i njegovih knjiga odnos je sasvim suprotan. On kao pisac zauzima prvo mesto daleko ispred ostalih sa 26%, dok sve njegove knjige zajedno čine svega 16% ukupnih javljanja. Znači da 10% dece, koji su naveli Ćopića kao omiljenog pisca, nisu naveli njegovu knjigu kao knjigu koja im se najviše dopala. Inače se Ćopićevo delo »Orlovi rano lete« nalazi na drugom mestu u opštem proseku sa 7,6%, a na trećem mestu se nalazi Andrićeva knjiga »Na Drini ćuprija«. Ova tri pisca su i kao pisci najomiljeniji.

U grupi od 10% (13) najomiljenijih pisaca nalaze se 4 pisca čije knjige ne ulaze u 10% najomiljenijih knjiga. To su tri pesnika: J. J. Zmaj, D. Maksimović, M. Alečković i Ivan Cankar. Dok među 10% najomiljenijih knjiga ima 14 knjiga čiji pisci ne ulaze u 10% najomiljenijih pisaca. Sledeća tabela pokazuje kako je raspoređeno 10 prvih knjiga prema tipu naselja.

Tabela 11.

Omiljene knjige prema naselju, u procentima

Knjige	ukupno	selo	grad
1. Daleko je sunce	9,5	13,0	4,4
2. Orlovi rano lete	7,6	8,7	6,2
3. Na Drini ćuprija	5,3	5,5	5,0
4. Priče partizanke	3,1	3,2	3,2
5. Hajduk Stanko	3,2	4,5	1,2
6. Drugovi	2,3	3,6	0,6
7. Mati	2,1	1,8	2,5
8. Magareće godine	2,1	0,9	3,7
9. Nikoletina Bursać	2,0	1,8	2,5
10. Robinson Kruso	1,8	1,3	2,5
	38,9	44,3	31,7

*) »Sti čitaju mladi radnici i službenici«, R. Mikašino-
vić, »Kulturni život« br. 6-7, 1963. god.

Selo i grad, kao sredine, su faktori koji upadljivo utiču na izbor knjiga. U selu redosled prve tri knjige ostaje isti kao u opštem proseku, sa nešto povećanim međusobnim razlikama. U gradu se slika menja. Najčešće se kao omiljena javlja Čopićeva knjiga »Orlovi rano lete« (6,2%). Na drugom mestu je »Na Drini ćuprija« (5,0%), a na trećem »Daleko je sunce« (4,4%). Na poslednjem mestu u selu su Čopićeve »Magareće godine« (0,9%), a u gradu »Drugovi« od T. Seliškara (0,6%). U proseku ovih 10 knjiga odnosi 38,9% od broja biranih knjiga. U selu je taj procenat nešto veći (44,3), dok je u gradu 31,7, što znači da je slika u gradu nešto povoljnija i da su odgovori manje stereotipni, odnosno da ima veći broj dece koja su birala druge knjige.

Ako se za osnovu posmatranja uzme razred koji deca pohađaju, raspored knjiga se znatno menja. Kod dece do četvrtih razreda na prvom mestu je Čopićeva knjiga »Orlovi rano lete«, a Čopić je ujedno i pisac koji kod ove grupe dece ima frekvenciju skoro duplo veću nego kod ostalih grupa. Na drugom mestu je Andrićeva knjiga »Na Drini ćuprija«, a na trećem Čosićevo »Daleko je sunce« i »Priče partizanke« B. Čopića. Kod ove grupe dece poslednje mesto zauzima Seliškarova knjiga »Drugovi« i »Mati« Maksima Gorkog.

U petom razredu na prvom mestu nalaze se »Priče partizanke«. Ta knjiga se nalazi i u školskom programu petih razreda, te je verovatno zato deca najčešće biraju kao omiljenu. Drugo mesto zauzima »Robinzon Kruso«, takođe u programu, a treće dele: »Daleko je sunce«, »Orlovi rano lete« i »Na Drini ćuprija«.

Kod učenika šestih razreda »Orlovi rano lete« je knjiga koja se kod njih nalazi upadljivo na prvom mestu. I ovo se može objasniti školskim programom, jer se ta knjiga nalazi u programu baš šestih razreda. Drugo mesto zauzimaju »Drugovi« T. Seliškara, a treće »Daleko je sunce« Dobrice Čosića.

U sedmim razredima, iako »Daleko je sunce« vodi upadljivo, velik je broj dece koja su izjavila da im je omiljena knjiga »Hajduk Stanko« J. Veselinovića. Opet uticaj školskog programa, u kome je »Hajduh Stanko« knjiga za sedme razrede.

Kod učenika osmih razreda Čosićeva knjiga »Daleko je sunce« izbija daleko ispred svih ostalih a ona se nalazi i u programu tih razreda. Na drugom mestu je »Na Drini ćuprija«, a na trećem »Mati« Maksima Gorkog.

Da vidimo sada u kom odnosu se u odgovorima nalaze domaće i strane knjige. Od ukupno 10.100 odgovora 65% otpada na domaće knjige, a 35% na strane.

Tabela 12.
Frekvencija domaćih i stranih knjiga prema naselju, u procentima

Knjige	ukupno	selo	grad
Domaće	65	73	54
Strane	35	27	46
Svega:	100	100	100

Deca u gradu sa skoro 20% više biraju stranu knjigu kao omiljenu, nego deca iz sela. U opštem proseku, 15% dece više navodi stranu knjigu kao omiljenu nego što je to slučaj sa piscima. Strane knjige najčešće biraju deca službenika (53%), a najređe (18%) deca poljoprivrednika.

Posmatrano prema uzrastu, ne primećuju se neke pravilnosti. Na prvom mestu u svim razredima je domaća literatura. Strana literatura kao omiljena se najčešće javlja kod učenika petih i sedmih razreda, a najređe kod dece do četvrtih razreda.

Ako se posmatra frekvencija javljana knjiga u školskom programu i van njega primećuje se da je kod knjiga ta razlika znatno manja nego kod pisaca. Kod pisaca je odnos bio 84% u programu prema 16% van programa, dok taj odnos ovde iznosi 58% knjiga u programu prema 42% van programa.

Tabela 13.
Frekvencija knjiga u programu i van programa po naselju, u procentima

Knjige	ukupno	selo	grad
U programu	58	68	44
Van programa	42	32	56
	100	100	100

Podaci pokazuju da deca u gradu češće biraju knjige van programa (56%) nego knjige iz programa. Deca u selu obrnuto; samo u 32% slučajeva biraju knjige van programa a 68% slučajeva biraju knjige iz programa.

Službenička i radnička deca najčešće biraju knjige van programa, a to su ujedno i deca koja su najčešće za omiljene birali pisce koji nisu u školskom programu, dok deca zanatlija, kao i kod pisaca, čine to najređe.

Kod uzrasta, odnosno razreda koje dete pohađa, vidi se da deca starijih razreda najčešće za omiljene knjige biraju knjige van programa, što je bilo upravo suprotno sa piscima.

Kako se iz dosadašnjih rezultata vidi, sredina predstavlja značajan faktor kod svih razmatranih pitanja. Da bi se ovo još bolje videlo, u sledećoj tabeli izdvojićemo posebno Beograd kao karakterističan grad, jer se za određivanje grada uopšte uzimala podela dra Dolfa Vogelnika (bazirana na odnosu poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva, po kojoj su mnoga mala mesta uzimana u kategoriju grada, jer se privrednim razvojem i industrijalizacijom struktura njihovih stanovnika promenila). Taj period urbanizacije je ipak prekratak da bi se kulturne tradicije i navike promenile, a koje su za ispitivani problem značajnije od ekonomskih. Pretpostavlja se da će razlike u Beogradu biti značajne i da će one pokazati pravac razvoja u tim mladim gradovima. Iz istih razloga izabrano je i jedno selo — Milutovac — koje se ne nalazi na železničkoj pruzi, te stoga nije mešovito selo, odnosno nema seljaka radnika nego se skoro svo stanovništvo bavi zemljoradnjom.

Tabela 14.

Upoređivanje podataka o piscima prema sredini u procentima

Sredina	javljanje pisaca van programa u %	javljanje stranih pisaca u %	navedeni pisci bioj u %	procenat koji otpada na prvih 13 pisaca
Beograd	20	28	60	49
Grad	19	26	—	63,9
Opšti prosek	16	20	40	66,7
Selo	14	15	—	67,6
Milutovac	8,7	12	28	76

Svi navedeni podaci ukazuju na to da izrazito gradska sredina (Beograd) daje najpovoljnije podatke, jer je stereotipnost odgovora najmanja, a učešće stranih pisaca i pisaca van programa veće, što u krajnjoj liniji znači veće interesovanje za knjigu i veću samostalnost u izboru knjige. Upoređivanje Beograda sa gradom uopšte potvrđuje pretpostavku da prosečan grad ima mnogo karakteristika sela.